

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

ALAPÍTVÁ 1925

A TARTALOMBÓL

Dósa Elek életéről
és egyházi munkásságáról

* * *

Fundamentalizmus
vagy evangelikalizmus?

* * *

Kálvin és a zsidóság

* * *

Ma megélni a holnap egyházát

ÚJ FOLYAM (LVIII)

2015
1

THEOLOGIAI SZEMLÉ

2015. 1. szám

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája
1117 Budapest,
Magyar tudósok körútja 3.
Telefon: 371-2690
Fax: 371-2691

Kiadóhivatal: A Magyarországi

Református Egyház
Kálvin János Kiadója
1113 Budapest, Bocskai út 35.
Telefon: 386-8267, 386-8277

Index: 26 842

ISSN 0133 7599

Főszerkesztő:

dr. Bóna Zoltán

Szerkesztőségi bizottság

elnöke: dr. Kádár Zsolt
tagjai: Ungvári Csaba
dr. Fekete Károly
dr. Kodácsy Tamás
dr. Reuss András
Háló Gyula
Kalota József
Szuhánszky T. Gábor
T. Németh László
dr. Korányi András

Olvasószerkesztő:

Jakab László Tibor

Nyomás és kötés: HVG Press Kft.

Felelős vezető: Tóth Péter

Nyomdai előkészítés:

TIBUKTU Kiadó

Előfizethető a kiadóhivatalban, posztaltalványon, vagy átutalással a Református Kálvin Kiadó 11711034-20856731 számlájára.

Előfizetési díj egy évre: 6300,- Ft

Egyes szám ára: 1575,- Ft

Előfizetési díja nyugati terjesztésben befizethető a fenti forringszámlára.

Megjelenik negyedévenként

A főszerkesztő jegyzete

A migrációról

tervez konferenciát a Theologiai Szemle szerkesztőbizottsága, és ezzel a konferenciával is ünnepelni kívánja a szakfolyóirat alapításának 90. évfordulóját. Ilyenkor mindig gyorsan el kell mondani azt is, hogy a lap megjelenésében ugyan voltak kimaradások a háború és a kommunista diktatúra okán, de ez nem változtat azon, hogy 1925-ben alapított, ami 90 évvel ezelőtt történt.

E kilenc évtized során a szerkesztők mindig törekedtek egyrészt arra, hogy a klaszikus, bibliai teológiára épülő tudományosságot képviseljék, másrészt pedig arra, hogy a lap reflektáljon a mindenkor aktuális társadalmi és társadalometikai jelenségekre. A reflexió sosem maradt el, bár annak tartalmi üzenetével természetesen minden korban és minden utókorban lehet és szabad vitatkozni.

A migráció, az emigráció és az immigráció sosem hiányzott teljesen a világból és hazánkból, de a 21. században ismét olyan méreteket ölt, amely statisztikailag, kulturálisan és gazdaságilag is a birodalmakat elsodró és történelmi korszakokat váltó népvándorlásokhoz hasonlítható. Tehát a globális és a magyar társadalmi aktualitás okán is készülünk a konferenciára május hónapban a migráció témakörével. E sorok nem is kívánnak a tartalmi kérdésekkel most foglalkozni, mert az ez évi harmadik szám teljes terjedelmében közölni fogja a konferencia előadásait.

Viszont a konferenciát megelőzően elkerülhetetlenül fontos utalni a 20–21. századi népvándorlás mögötti lévő okokra: a vallási kötöttsébe öltözött és vallási frázisokkal is motivált agresszív és terrorisztikus cselekedetekre, mint az Iszlám Állam, vagy az afrikai törzsi háborúk, amelyek mögött szintén felfedezhető vallási feszültség általában és az iszlám türelmetlensége konkrétan. De ott van az okok mögött a gazdasági, társadalmi igazságtalanság, vagy egyszerűen a gazdasági válság okozta munkanélküliség, valamint a még Európán és az Európai Unión belül is nyilvánvaló esélyegyenlőtlenség és a kohéziós folyamat „cammogása”. Az események és jelenségek összekuszálódtak. Még húsz évvel ezelőtt is viszonylag pontos distinkciókat lehetett tenni a menekültek és a migránsok között. Az egyiket politikai üldözés és fegyveres fenyegetettség okozta, a másikat a munka hiánya és a megélhetés nehézsége. Ma a helyzet sokkal komplexebb, bár e komplexitás nem relativizálja Jézus szavát: „...jövővény voltam és befogadtatok.” Az viszont nem kis értelmezési kérdés, hogy ki meríti ki a jézusi értelemben vett „jövővény” fogalmat.

A kérdések tisztázását, az okok megszüntetését, a terrorizmus és agresszió hatékony kezelését azonban nagyon sürgetik az olyan események, mint a keresztyének lefejezése, a kurdok elevenen való elégetése, a szinte heti gyakoriságú európai terrorcselekmények, valamint a folyamatos érvényű keresztyénellenes terrorfenyegetések.

A kialakult helyzet orvoslásának bizonyára elkerülhetetlen eleme az, hogy se vallás, se quasi-vallás, se ideológia, se filozófia, se semmi ne abszolutizálhassa önmagát. Ehhez azonban ismerni és elismerni kell az egyetlen abszolútumot, az Istent, akihez képest minden viszonylagos, tehát semmi sem lehet kizárólagos. Ebbe beletartoznak minden vallási misszió, minden politikai vagy gazdasági ambíció, de beletartoznak olyan emberi jogok is, mint a vélemény kifejezésének szabadsága. Mert aki a mindenhátó Istent nem hiszi, az előbb-utóbb elkezd isteníteni valakit vagy valamit, és innen már csak egy lépés, hogy harcoljon érte ceruzával, fegyverrel, megfélemlítéssel. S ez elindítja, összekuszálja és tönkreteszi az emberiséget.

Hisszük-e, hogy Akinek minden hatalom adatott mennyen és földön, Annak van hatalma ennek legyőzésére is?

Bóna Zoltán

A Theologiai Szemle egyes számainak megjelenési ideje:

1. szám március 15. • 2. szám június 15. • 3. szám szeptember 15. • 4. szám december 15.

KÉZIRAT LEADÁSÁNAK IDEJE:

2015. 02. 01.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy szövetségsszerkesztővel készült frásaikat E-mailben Microsoft Word dokumentumban küldjék el szerkesztőségünkbe. A dokumentum mérete A/4-es álló formátum, 2,5 cm-es margóviszonyokkal. A kenérszöveg 12 pontos Times New Roman betűtípusból legyen szedve, szimpla sorközzel, ezzel is megkönnyítve az előzetes terjedelemszámítást. Ha a dokumentum tartalmaz görög vagy héber frást is, úgy csatolják ezeket a betűtípus file-okat is az anyaghoz, ennek hiányában nem garantált az frás pontos megjelenítése.

E-mail címünk: theolszemle@meot.hu. Internet: <http://www.theolszemle.meot.hu>. Az frás közlése nem jelenti azt, hogy a szerkesztőség a szerzővel mindenben egyetért. A cikkek tartalmáért minden szerző maga vállalja a felelősséget. Dokumentumok megőrzését, visszaküldését nem tudjuk vállalni.

Dósa Elek életéről és egyházi munkásságáról

Dósa Elek jogtudós, a marosvásárhelyi református kollégium tanára, a makfalvi alapítványi iskola és a marosi református egyházmegye főgondnoka, Marosvásárhely képviselője, az országgyűlés alelnöke, az Országgyűlés kodifikációs bizottságának elnöke, számos bizottság tagja, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagja volt. Erdély nagyhatású református jogtudósának egyik legfontosabb egyházi célja Erdély és Magyarország református egyházainak egyesítése volt. Egész életében az oktatás és a tudomány művelését tartotta legfontosabb feladatának. Az elsők között volt, aki református egyházjogot tanított. Az erdélyi evangélico-reformátusok egyházi jogtana című könyve egyedülálló, roppant nagy munka volt, mely a Magyar Tudományos Akadémia dicséretében részesült.

Elek Dosa, Doctor of Law, was teacher of the Reformed College in Marosvasarhely, chiefwarden of the Foundation School in Makfalva and the Maros Reformed Diocese as well as the vice president of the House of Representatives, the president of the Codification Committee of the Parliament, and the Honorary Member of the Hungarian Academy of Sciences. Being a powerful jurist of Transylvanian Reformed Church, one of his most important quests was to unite the Hungarian and Transylvanian Reformed Churches. He dedicated his life to education and science. He was one of those who first educated Calvinist canon law. His unique book, The Transylvanian Home Evangelico-Reformed Church Law was an outstanding work which was praised by the Hungarian Academy of Sciences.

A példaképek emlékének megőrzése, ápolása időt és energiát kíván. E nélkül – legyen szó bármilyen kiváló tudósról, államférfiről, az egyház valamely jeles alakjáról – munkássága lassanként a feledésbe merül. Dósa Elek a méltatlanul perifériára szorult nagyjaink közé tartozik. Dolgozatomnak ezért kettős célja van: egyrészt rövid ismertetést adni Dósa Elek életéről, másrészt egyházi és egyházjogi munkásságáról ugyancsak a teljesség igényét nélkülözve szólni. A cím is csupán a téma érintőleges tárgyalását ígéri, hiszen az idő, illetve a háborúk által meg nem semmisített források teljes körű és szakszerű feldolgozása továbbra is várat magára.

1. Élete

A Dósa, vagy más néven Dózsa család a tősgyökeres székely családok egyike volt. Dósa Gergely, Dósa Elek édesapja a marosvásárhelyi református főtanoda katedráján a jog különböző területeiről tartott előadást a hivatlanok, politikusi pályára igyekvő fiatalok számára. Az emberi tragédiákat és szegénységet ismerő, de a jó ügy mellett elkötelezett familia számos tagja is a főtanoda oktatója volt.¹

Dósa Elek 1803. március 15-én született. Tanulmányait a marosvásárhelyi református főtanodában kezdte meg 1810-ben. A latin nyelvű osztályt kitűnő eredménnyel végezte, 1819-ben ugyanitt kezdte meg felsőbb iskoláit, történelem, bölcselet, jog és teológia szakokon. Utolsó iskolai évében már a filológiai osztályban tanított.² Tanulmányai végétével az erdélyi királyi tábla írnokaként töltött be hivatalt.

1826-ban édesapja, Dósa Gergely meghalt. A jogtanári katedrán megüresedő helyét az ekkor alig 23 éves Dósa

Elek kapta meg, azzal az engedménnyel, hogy előtte három évet töltsön önképzéssel.³ 1827-ben sikeres vizsgát tett jogból, törvénytudásból és történelemből. Még ugyanebben az évben gyakorlati tapasztalatokat is szerzett a Pest vármegyei alispán mellett, később egy ügyvéd mellett gyakornokoskodott. Ügyvédi oklevelét 1828-ban vehette magához, jogtudori oklevelét pedig 1829. június 16-án kapta meg a pesti egyetemről. Ezzel Erdély első jogtudósa lett.⁴

Még ebben az évben engedélyért folyamodott, hogy tudásának gyarapítása érdekében németországi egyetemeket látogathasson. A metternichi kormányzat azonban megragadott minden eszközt, hogy a tanulni és más országok viszonyait megismerni kívánó magyar fiatalokat itthon tartsa, így az engedélykérelmeket rendszerint elutasította. Dósa Elek is csak kivételesen, I. Ferenc királytól nyert magánkihallgatását követően kapott fél éves külföldi tartózkodási engedélyt. 1830 tavaszát és nyarát barátjával, Szentkirályi Mórral Németország beutazásával töltötte, végigjárva mindazon egyetemeket, melyek látogatására engedélyt kapott.⁵ E körútja során gyűjtötte össze híres könyvtárának jelentős részét, melyben az erdélyi és anyaországi értelmiségiek közül többen megfordultak.

1831-ben foglalta el katedráját Marosvásárhelyen, ahol a két éves képzés keretében egészen 1848-ig erdélyi köz- és magánjogot, perjogot, büntetőjogot, római magánjogot és református egyházjogot tanított.

Előadásai rendkívül népszerűek voltak, több forrás is megjegyzi: óráin a terem mindig zsúfolásig megtelt, Erdély egész területéről jöttek a fiatalok, hogy magyar, német vagy latin nyelvű előadásait hallgassák. Más jogtanár hiányában az összes előadást egymaga tartotta. Dósa Eleknek köszönhetően Marosvásárhely lett a jogi és politikai pályára készülő központja. E két tanár óráiról került

ki Erdély csaknem összes jeles publicistája.⁶ Dósa Elek könyvtárban szerezte meg Kemény Zsigmond is jogtudományi ismereteinek jelentős részét, akire egyébként Dósa személyesen is jelentős hatással volt.⁷

Tudományos működéséről érdemes annyit megjegyezni, hogy tanulmányai főképp kéziratban terjedtek el Erdély egész területén.⁸ A könyvnyomtatás időigényessége miatt és az anyagi források hiányában ezek közül kevés került sajtó alá, illetve újságok hasábjaira.⁹ Szorgalma, szerénysége és hihetetlen teherbírása hamar meghozta gyümölcsét: előadásának híre annyira elterjedt, hogy Bars és Zemplén megye táblabírájává választotta.

Dósa már egészen fiatal korától figyelemmel kísérte mind az erdélyi, mind az anyaországi közéletet,¹⁰ melyből egyre nagyobb mértékben vette ki a részét. A '30-as évektől kezdve aktív résztvevője lett Marosszék politikai küzdelmeinek.¹¹ A jog alapján nyugvó, mérsékelt szabadelvűséget vallotta, saját magát pedig Széchenyi követői közé sorolta. Publicisztika terén ebben, az idős korban volt a legaktívabb.¹² Dósa a '30-as években a magyar nemzeti „ellenállás” egyik legnépszerűbb alakjává vált.¹³

Az úrbérkérdéssel kapcsolatban 1842-ben hírlapi polemikát folytatott Pálffy Jánossal és Berzenczey Lászlóval. A közteherviselést tartotta a boldoguláshoz és a gyarapodáshoz vezető egyetlen lehetőségnek. A kérdés érzékenysége és fontossága miatt igen nagy figyelmet kapott, és a jogi tények, érvek megvitatása helyett a politika vette át a fő szerepet: ezzel magyarázható, hogy a jogász Dósa gondolatait teljesen félremagyarázták. Ez vezetett odáig, hogy Dósát – a kor viszonylatában kimondottan liberálisnak számító gondolatai ellenére – úgy tartották számon, mint aki „a reformellenzékkel szembefordított székelyföldi nemesi törekvések ideológusa”.¹⁴ Berzenczey László és gróf Lázár Dénes a derék székely tudóst egyenesen hazaárulónak nevezte. Amikor Csányi László, Erdély teljhatalmú kormánybiztosa a szabadságharc idején tapasztalta a Marosszékből egyre növekvő elégedetlenséget, a kormánybiztosi posztot Dósának kínálta fel, azzal, hogy vegye elejét a további zűrzavarnak. Dósa ezt nem vállalhata el, különösen, mivel az ellene irányuló indulat olyan erős lett, „*hogy ha Dósa a kormánybiztosságot elfogadja, két nap alatt agyonveretett volna.*”¹⁵

1848 elején Teleki József, Erdély kormányzója Dósa Eleket azzal bízta meg, hogy írjon minél rövidebb idő alatt átfogó művet Erdély hatályos írott és szokásjogáról, és lássa el magyarázattal, ezzel is megkönnyítve a „fenn tartható erdélyi jogviszonyok tekintetbevételét” az egyesülés során.¹⁶ A kész művet Dósa haladéktalanul elküldte Deák Ferencnek. A szabadságharc forgatagában a kézirat eltűnt.¹⁷

A függetlenség kimondását követően Csányi még egyszer felkereste, és kérte, hogy vállalja el a Brassó környéki területek kormánybiztosi posztját, melyet Dósa – belátva, hogy a függetlenség érdekében minden érdekeltnak tennie kell – ezúttal elvállalt. Feladata az volt, hogy a zűrzavaros időszak után kezdje meg a rend helyreállítását, melynek teljesítése érdekében teljhatalmat kapott.¹⁸ Tevékenységét nem a bosszú és a megtorló szigor jelle-

mezte, hanem a kiegyensúlyozottság és a következetesség. Egészen addig helyén maradt, míg az orosz cári csapatok elérték Brassó határát.¹⁹

A szabadságharc leverése után elfogták, és Marosvásárhelyre internálták. A marosvásárhelyi kollégium vezetése Dósa Elekre ruházta a nevelőtanári hivatalt, hogy míg jogtanári katedráját helyre nem állítják, ne maradjon munka nélkül. Informálisan több felkérést is kapott, hogy vállalja el Székelyföld polgári kormánybiztosi tisztségét. Dósa mindannyiszor nemet mondott azzal az indokkal, hogy az ő hivatása a jogtudomány oktatása, és elveivel ellenkező lenne a hivatal vállalása az adott politikai helyzetben. Erre bosszúból 1851. október 15-re a pesti törvényszék elé kihallgatásra idézték. 1852. május 5-én négyévi várfogságra és teljes vagyonelkobzásra ítélték²⁰ a szabadságharc idején végzett tevékenységéért. Május 9-én Marosvásárhelyen elfogták, először Szebenbe, majd Bécsbe hurcolták.²¹

Fél év múlva, november 25-én császári kegyelem útján kiszabadult bécsújhelyi börtönből, de az ott eltöltött idő mind kedélyén, mind egészségén mély nyomokat hagyott. Mivel sem jogtudori, sem tanári rangjától nem fosztották meg, így kérvényezte, hogy más tantárgyat taníthasson, mivel ekkor jogtanári hivatalt nem lehetett viselni. 1853-ban az a válasz érkezett, hogy rehabilitációjának ügyében forduljon egyenesen a Felsőházhoz. Azt a választ kapta, hogy „minden közhivatalra rehabilitáltatik, a tanítói hivatalon kívül”. Ez a hatalom újabb erőszakos kísérletének tekinthető arra, hogy Dósa Eleket hivatalvállalásra kényszerítse. A marosvásárhelyi kollégium eljárósága a segítségére sietett, és ideiglenesen felállították a jog- és vagyonügyi igazgatói hivatalt, melyet rögtön följánlottak neki.²² Dósa ezt követően sem engedett, erre válaszul híres könyvtárát elárverezték. Barátai azonnal segítségére siettek, és megvásárolták a könyvtárat, melyet később Dósa kamatmentesen visszavásárolhatott.²³

A börtön örök nyomot hagyott nemcsak lelkében, hanem testében is. Az '50-es évek embert próbáló időszak volt életében, egymást követő betegségei mellett is munkát kellett vállalnia, hogy családját el tudja tartani. Eközben fáradhatatlanul alkotott nemcsak a jogtudomány, de az egyházi élet terén is.

1857-ben megválasztották a marosi református egyházmegye algondnokává, majd néhány évvel később 1865-ben főgondnok lett.²⁴ 1860-ban meghívták a gyulafehérvári értekezletre, hogy képviselje a székely nemzetet, azonban betegsége miatt nem tudott eleget tenni a felkérésnek.²⁵

1861-ben felajánlották neki az erdélyi királyi tábla ítélmesterei hivatalát, ezt azonban visszautasította, egyetlen dolgot szeretett volna: visszatérni a jogtanári katedrára.²⁶ Fél évvel később megérkezett a régóta áhított levél, az egyházi főtanács elrendelte a jogi tanszék felállítását. Dósa életkedve visszatért, és megújult szorgalommal, szívóssággal és lelkesedéssel vágott bele a tanszék szervezésébe. Ugyanebben az évben adták ki a hányatott sorsú *Erdélyhoni jogtudomány* című művét. A terjedelmes munka megjelenése után, még az 1861-es évben, a Magyar Tudományos Akadémia levelezőtagjai

közé választotta.²⁷ Székfoglaló előadását 1863-ban olvasták fel,²⁸ melynek témája az éppen akkor sajtó alatt lévő *Az erdélyi evangélico reformátusok egyházi jogtana* volt.²⁹

1867-ben megnyerte a Tudományos Akadémia nagydíját, mellyel 200 forint pénzjutalmat is kapott. Az elismerést eredetileg Deák Ferencnek szánták, azonban az ő művét kizárták, mivel az korábban nyomtatásban megjelent. A következőképpen írtak a jelentésben Dósa művéről: „a maga nemében egyetlen, s így eredeti is, közhasznúságára nézve pedig szinte első helyet foglal el, mert mindazoknak, kik e munka megjelenése óta Erdély jogáról írtak s jövőben írni fognak, gazdag forrásul szolgált és szolgál, valamint az erdélyi jogtanuló ifjúságának megbecsülhetetlen kézi- s vezérkönyve.”³⁰

Dósát még ugyanebben az évben tiszteleti tagjává választotta a Tudományos Akadémia.³¹ Székfoglaló beszédét azonban már nem tudta megtartani. Először a székfoglaló elhalasztását kérte báró Eötvös Józseftől, betegségére és temérdek elfoglaltságára hivatkozva,³² azonban *A jog biztonsága föltételeitől*³³ című székfoglalójának megírását már nem tudta befejezni.

1865-ben Schmerling lemondott, és a magyar területen a politikai erők ébredezni kezdtek. Dósa Elek is feladott kapott, ő képviselte Marosvásárhelyt az 1865 novemberében Kolozsváron megnyíló erdélyi országgyűlésen. A gyűlésen igen hosszú és heves viták zajlottak magyarok, székelyek, szászok és románok között. December 5-én Dósa egy két és fél órás beszédet tartott, melyben megcáfolta az unióellenes képviselők minden érvét, megnyitva ezáltal az utat Magyarország és Erdély uniójához.³⁴ Ezt követően Dósa legfőbb célja Erdély és Magyarország uniója volt,³⁵ de csak azzal a feltétellel, hogyha az beteljesül, azonnal hazamegy és folytatja a tanítást.³⁶ Az erdélyi képviselőket Pestre hívták az országgyűlésbe, amelyen Dósa ismét Marosvásárhely képviselőjeként vett részt. A minisztérium újrászervezésekor Horváth Boldizsár államtitkárnak kérte fel, Wenckheim Béla pedig Maroszék főtitkárságát kínálta neki. Mindkettőt visszautasította, mondván, hogy az ő legfőbb célja az unió elősegítése. Végül az Országgyűlés a képviselőház másod-alelnökévé választotta.³⁷ Dósa az Országgyűlés számtalan bizottságának munkájában részt vett, ebből legjelentősebb a Kodifikációs Bizottságban végzett munkája, melynek elnöke is volt, illetve az Unió Bizottság.³⁸ Az 1867-ben megjelenő Országgyűlési emlékkönyvben úgy jellemzik, hogy „igen jól tudják képviselő-társai, hogy p. o. az unio-a codificáló-bizottságban nálánál élesebb ítéletű, alaposabb készségű férfiú kevés, az erdélyi jogok és szokások ismeretében gyakorlottabb, egy sem foglal helyet.”³⁹

2. Dósa Elek egyházi és egyházjogi munkásságáról

Dósa Elek egyházi vonatkozású munkásságát két részre lehet osztani: egyrészt az egyházban végzett tevékenysége, másrészt pedig az egyházjog területén végzett tudományos munka alapján.

Az egyházi tevékenysége szintén két területre terjedt ki. Egyrészt a Wesselényi Miklós által alapított makfalvi iskola megépítésében és igazgatásában játszott fontos szerepet, másrészt a marosvásárhelyi református jogász-képzés érdekében vannak multhatatlan érdemei.

Az ehhez kapcsolódó levéltári anyagok még feldolgozatlanok. A Dósa család, illetve az erdélyi egyházi iratok jelentős része a huszadik század viharaiiban megsemmisült vagy eltűnt. Ez alkalommal csupán Dósa Elek egyházi munkásságának áttekintő ismertetésére vállalkozhatok; mélyreható elemzés a kutatásokhoz szükséges források feltáratlansága miatt nem lehetséges jelen helyzetben.

Wesselényi Miklós 1833-as erdélyi körútja során a maroszséki gyűlésben is fel akart szólalni, azonban Nopcsa Elek megvonta tőle a szót arra hivatkozva, hogy csak a maroszséki birtokosok kaphatnak szót. Dósa Elek minden befolyását latba vetette az ügy érdekében, és a tehetősebbek hozzájárulásával Makfalván egy telket vásárolt, amit Wesselényinek ajándékozott, aki így fel tudott szólalni a gyűlésen. A báró hálából és Dósa javaslatára 4000 forinttal megalapozta a makfalvi iskola föllállítását, mely így Erdély egyetlen alapítványi iskolája lett.⁴⁰ Ez volt a kezdete az egészen a szabadságharcig tartó barátságuknak is, melynek jeleként – mikor Dósát a közvélemény haladó nézetének félremagyarázása miatt meghurcolta – Wesselényi rábízta Károly fiát a jogtanulási pályáján.⁴¹

Az iskola beindítása mindkettejüknek szívügye volt, levezésük jelentős részében gyakran esett szó a makfalvi iskola ügyéről.

A szabályzatot Dósa Elek dolgozta ki. Patronáló intézménynek a makfalvi református eklézsiát nevezte meg, ellenőrző szerve pedig a Maroszséki Egyházkerület „nagyérdemű elöljárósága” lett, amely vizitáció formájában irányította és ellenőrizte az iskola anyagi és szellemi tevékenységét. A végzősök továbbtanulhattak felvételi vizsga nélkül a marosvásárhelyi Református Kollégiumban.⁴²

Az iskolának a kezdetekben alig volt tanulója. Wesselényi 1843-ban elkéservede írt Dósának, kérdeve: mit lehetne tenni, hogy az iskolát, ezáltal a környék szellemi életét is felvirágoztassák. Ebben a levélben körvonalazódik először egy kisdédóvó megalapításának gondolata, melyről először a marosvásárhelyi jogtudós véleményét kérte ki,⁴³ és amely nemsokára meg is valósult.

Tárgyunk szempontjából nagy jelentőségű Wesselényi Miklós Dósához 1843 októberében írt levele. Wesselényi Dósára bízta a pénzek kiosztását, hozzáfűzte azonban, hogy nagyon szeretné, hogy ha református mellett katolikus és unitárius vallású fiatalok is pénzbeli segítséghez juthatnának.⁴⁴ A későbbi irományokból készült tanulmányokból tudhatjuk, hogy e kritériumokat Dósa Elek úgy fejlesztette tovább, hogy sem nemzetiségi, sem vallási különbség az iskolába való felvételnél és a rászoruló tanulók segélyezésénél akadályt nem jelenthetett.⁴⁵ Ezek alapján kijelenthetjük, hogy Dósa Elek és Wesselényi Miklós közösen egy olyan ökumenikus szemléletű iskolát hoztak létre Makfalván a Református Egyház keretein

belül, amely biztosította a nevelést az óvodától kezdve, és lehetővé tette a továbbtanulást a marosvásárhelyi Református Kollégiumban.

Dósa a szabadságharc bukását követően is aktív szerepet vállalt az egyházi ügyekben, különösen az oktatás terén. Folyamatosan fejlesztette a joghallgatók tantervét, ezen kívül az erdélyi református iskolákban tartandó érettségi kidolgozásában is oroszlanrészt vállalt.⁴⁶ Nevével sokszor találkozhatunk a zsinati gyűlésekről, értekezletekről való beszámolóokban, rendkívüli energiával dolgozott a református egyház jobbításán.

Eddigi kutatásaim szerint Dósa Eleknek négy, az egyházat vagy egyházakat szorosabb értelemben érintő művet írt. Legkorábbi a még pesti tanulmányai alatt 1828-ban írt *Extractus juris canonici*,⁴⁷ mely kiadásra soha nem került.

Dósa komoly publikációs tevékenységet folytatott különböző folyóiratokban, melyek közül az egyházi joggal foglalkozó legismertebb írása *Az erdélyi református egyházban az egyházi jegyzők successiója nem abusus*.⁴⁸ Erre az írásra felelet a Múlt és Jelen hasábjain megjelenő *Szó nélkül hagyni nem lehet* című cikk, melyet Szilágyi Ferenc történész, a Kolozsvári Református Kollégium tanára írt.⁴⁹ A különböző egyházi jogforrások egymáshoz való viszonyából keletkező jogi helyzet elemzése mögött komoly elvi ellentét látszik. Dósa és Szilágyi között ez volt az egyik első intellektuális pengeváltás. Dósa Elek volt az erdélyi tudományos és egyházi körökben az Erdély és Magyarország közötti és a két református egyház közötti unió legnagyobb szószólója, Szilágyi Ferenc viszont alapvetően a reformok és az unió ellenzője, császárpárti politikus, tudós volt. Ez többek között abban is megnyilvánult, hogy a konzervatív Múlt és Jelen tulajdonosa és főszerkesztőjeként tevékenykedett, egyik leghíresebb művében pedig felvázolja az unió megvalósulásának Erdélyre nézve meglehetősen káros voltát.⁵⁰ *A magyar sajtó története* udvarhíri tevékenységéről egyenesen úgy ír, hogy „1849-től a vérbe gázolt haza romjain az osztrák önkényuralom kiszolgálója”.⁵¹ Folyóirata nem sokáig maradhatott fent, 1848-ban pedig a szerkesztőség ablakait betörték, Szilágyi pedig elmenekült.⁵²

Dósa 1850-ben írta meg *Az erdélyi református egyház külviszonyai szabályozása*⁵³ című tanulmányát, azonban nyomtatásban nem jelent meg.

Minden kétséget kizáróan Dósa Elek legnagyobb, egyben legjelentősebb egyházi jogi munkája *Az erdélyhoni evangelico-reformátusok egyházi jogtana*. Könyve a Tudományos Akadémia dícséretében is részesült.⁵⁴

A jeles mű két részre osztható. Első része az egyházi közigazgatással (*ius publicum ecclesiasticum*) foglalkozik, amely alatt azokat az egyházi törvényeket érti, amelyek az egyháznak mint önálló testületnek akár személyek, más testületek, vagy az állam felé való jogait és kötelességeit szabályozzák.⁵⁵ A második rész, az egyházi magánjogtana (*ius ecclesiasticum privatum*) foglalja magában az egyházi törvényeknek azon csoportját, melyek az egyház tagjainak jogait és kötelességeit, és az egyházi vagyont jogot tárgyalják, és ezeket védelmére és érvényesítésére hivatottak, tehát az egyházi perjog.⁵⁶

Dósa könyve abban az értelemben egyedülálló, hogy átfogó és részletes képet kíván adni nemcsak az egyház belső viszonyainak szabályozásáról, hanem az államhoz való kapcsolatáról is, miközben teret szentel az egyház belső és külső jogforrásainak is. Célját az Előszóban fogalmazza meg: „Valamint az állam, úgy az egyház is csak akkor felelhet meg rendeltetésének, ha törvényei végrehajthatók: a törvények végrehajtásának főfeltétele pedig, hogy minden érdekelt ismerje azokat. Ezen állítást azon történelmi tény is igazolja, hogy az állami s egyházi hatalom bítorlói, az illető törvények ismeretének nehezítését és gátlását egyik leghatalmasabb eszköz gyanánt használták hatalmuk erősítésére, s ezt annál könnyebb tehették, mivel a történelem s tapasztalat bizonyossága szerint eleitől fogva, még a miveltebb népek is több gondot fordítottak törvények alkotására, mint arra, hogy az alkotott törvényeket a feledékenységbe merüléstől s az elferdítő magyarázatoktól megóvják. Minthogy minden törvény az illetők jogainak s kötelességeinek kútfeje, s a jogon alapuló szabadság és a kötelességen alapuló jog, csak a törvény teljesülése által juthat érvényre.”⁵⁷

Az Előszó további két tételt tartalmaz. Dósa Elek az erdélyi Református Egyház nehéz helyzetének egyik jelentős okaként az egyház által alkotott törvények rendszerezésének hiányát jelöli meg. Az 1517 óta formálódó protestantizmus életelve – a folytonos tökéletesedés szellemében – nemcsak egyházi, hanem polgári törvények által is módosultak. A változások rendszerezése elmaradt, ezáltal a joganyag szét van szórva a Szentírásban, hittételekben, a törvénytárakban, a régi nemzeti és újabb közönséges zsinatok, egyházi és főtanácsi jegyzőkönyvekben. A jogforrások felkeresése, rendszerezése, összehasonlítása, értékelése, és kivált annak meghatározása, hogy az elmúlt idők olykor csak részleges módosítások után melyek azok a szabályok, amik a mai napig érvényesek és hatályosak, olyan nehéz feladattá vált, mely hosszas, szakszerű kutatást kíván.⁵⁸ Dósa Elek ezzel hangot ad azon véleményének, mely szerint jogtörténeti kutatások tárgyává kell tenni mindkét haza református egyházainak fejlődését. Ez azonban a mai napig tetemes fehér foltja a hazai jog- és egyháztörténeti diszciplínáinknak.

Másik szívügye az erdélyi és magyarországi református egyházak közti unió létrehozása volt. Aggodalmának adott hangot, miszerint az egyházak egyesülése és átfogó reformok már szinte életkérdéssé nőttek ki magukat, melyek „a dolog természete s a protestantizmus szelleme szerint is, csak történelmi jogalapon s a meglévő törvények tökélyesbítése útján történhetik meg [...]”⁵⁹ Ezen törekvés egyik kezdeményezésekképpen írta meg az Erdélyi Református Egyház jogtani könyvét. Hasonló munka megkezdésére kéri a tárgykör magyarországi avatottjait is, mivel az ugyanazon hitelven nyugvó, azonban a nem egyforma történelmi körülmények folytán szerkezetileg eltérő egyházak alkotmányainak egymáshoz való közelítése, majd egybeolvasztása által megvalósítható az unió, és ezáltal nemcsak az egyház, de a nemzet is erősödni fog.⁶⁰

*Az erdélyhoni evangelico-reformátusok egyházi jogtana*ról egyetlen – vitatható – bírálat készült a Ballagi Mór

által szerkesztett Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban. A bíráló személye nem más volt, mint a Kolozsvárról elüldözött Szilágyi Ferenc.

Szilágyi maga jelezte a recenzió körüli feszültségeket, és már az elején sem rejtette véka alá ellentétes véleményét. A könyv ismertetésének megírásával Ballagi Mór bízta meg. Rögtön az elején megjegyezte, hogy Dósa munkája önmagában kétségtelenül első kezdeményezés, azonban a műben több olyan elv és adat is van, amivel nem ért egyet, de a bíráló nem a jogtudós ellen irányul, csupán „a tudomány és az igazság érdekében fog történni.”⁶¹ Ballagi később felkereste Szilágyit, amikor is Dósa könyvének ismertetésével kapcsolatban vita támadt kettejük között. Ballagi ezt követően azt kérdezte Szilágyitól, hogy halasztaná-e el a dolgozat publikálását, mert az abban felhozott vélemények annyira ellenkeznek az egyház uralkodó nézeteivel, mely semmi mást nem szülne, csupán keserű polémia. Ezt követően Szilágyi minden Dósa művével kapcsolatos nézetét ismertette Ballagival, aki ezt követően azt kérte, hogy ne jelenjen még meg a cikk, és pár nappal később beszéljenek, de ha megjelent, erről a véleménykülönbségről és a vitáról az olvasók számára is be kell számolni. Szilágyi így fogalmaz: „Szerkesztő úr eltávoztával, legkevésbé sem kételkedtem, miszerint a dolog már alkalmasint elhatározva volt, s azért szerkesztő úr részéről szíves, kiméltő figyelemzésnek vettem, hogy időt adott nekem meggyőződni arról, s megnyugodni abban, a mit tennünk kell, a minél egyebet, bizonyos körülményeknél fogva, tenni úgy is nem lehet.” Később Ballagi elismerte, hogy szerette volna, hogy Dósa művéről ismertetés szülessen, de a fennforgó okokból kifolyóan nem állt módjában megjelentetni. A teljes recenzióból végül csak a történeti rész és az egyes jogelvek tárgyalása jelent meg, a szerkesztő pedig Szilágyira bízta, hogy a történeteket hogyan írja meg.⁶² A megjelenő írásban Dósa művével kapcsolatban csak egyetlen, az állam és az egyház közti viszonyt fejtegető kérdés került tárgyalásra.⁶³

3. Halála és emlékezete

Egy tudós munkásságának bemutatásakor aligha szokás részletesebben kitérni a temetés körülményeire. Az életrajz hiányosságából kifolyóan azonban ezen – teljes joggal vitatható – módszert is segítségül kell hívnunk az a céllal, hogy Dósa Elek szerepének és jelentőségének a kortársak által vélt mértékét megbecsülhessük. Ehhez érdekes adalékul szolgálhat az a rideg tény is, hogy a tágabb sajtóban földi útjának legutolsó momentumai kapták a legnagyobb figyelmet.

Dósa 1867 szeptemberének végén, egy városligeti séta során balesetet szenvedett. Nagyobb figyelmet nem szentelt az eseménynek, sérült lábát nem kezeltette, nem pihentette a számtalan gyűlésen való szónoklat és a feszes munkatempó miatt. Egyszer csak nem bírta tovább, ágyának dőlt, és 1867. november 19-én, délben meghalt.⁶⁴ Már halálának napján, november 19-én délután a Magyar Tudományos Akadémia épületére, „az

országházra” és a Nemzeti Múzeumra kitűzték a fekete gyászlobogót, és „a főváros összes egyházának bús harangzúgása hirdette a nemzet gyászát”.⁶⁵ A képviselőház 21-én délelőtti ülést tartott, mely során a képviselők részvétüket jegyzőkönyvben is rögzítették, és megszavazták, hogy az elhunyt iránti országos tisztelet kifejezéséül a temetést a központi költségvetés terhére rendezik.⁶⁶ Tizenegy órakor már többezres tömeg lepte el a Nemzeti Múzeum előtti teret. Megjelentek miniszterek, a Tudományos Akadémia tagjai, a képviselőház és a felsőház minden – a közelben tartózkodó – tagja, valamint az egyházak vezetői, többek között Haynald Lajos bíboros-érsek és Jekelfalussy Vince székesfehérvári püspök és sokan a „magas klérusból”.⁶⁷ A szertartást Török Pál szuperintendens vezette, és Gajzágó Salamon, Dósa képviselőtársa is beszédet tartott. Egy órakor a koporsót hatlovas halottas díszkocsira tették, és megindult a menet a főváros összes templomának harangzúgása mellett. Elöl két lovas katonament, utánuk a huszárok, a képviselőház szolgaszemélyzete, a díszkocsi mellett kétoldalt jogászok „kardosan”, mögöttük a képviselők fáklyákkal vonultak. A kocsi után közvetlenül egy országházi tiszt gyászlobogót vitt, utána a ház elnökei, tisztviselői, az alsó- és felsőház tagjai, az akadémia és az egyház tagjai, majd a tömeg. A menetet gyászinduló mellett az úton haladt a Széna téren át (ma Kálvin tér) a református templom elé. Itt a koporsót leemelték a kocsiról, majd a képviselők a templom alatt található sírboltig vitték, ahol a vasútra szállásig őrizték. A gyászünnepeket rövid ima zárta.⁶⁸

Másnap indult a vonat a koporsóval Marosvásárhelyre.⁶⁹ Az utazás alatt a falvak és városok lakói igyekeztek kifejezni tiszteletüket az elhunyt iránt. Nagyváradon a város vezetése, a jogakadémia tanárai és hallgatói és a város lakosai várták a koporsót. Másnap, mikor Kolozsvárhoz közeledtek, lovasok vitték a hírt a kolozsváriaknak. A városba érkezéskor minden templom harangja szólt. Fáklyás gyászolók, és kivont kardú katonák álltak sorfalat a feketébe öltözött jogászfűjság által kísért koporsónak. Elöl fekete lobogók, melyekre ezüsttel felhímézték Dósa Elek nevét és halálának dátumát. Felekezettől függetlenül kivonult az összes iskola, a jogakadémia, a települési kommunális is. A leírások szerint a hőmpölygő tömeg megtöltötte Kolozsvár széles utcáit. Mikor a vonat végül megérkezett Marosvásárhelyre, a rokonok, a város előjárósága és a város lakosai már a határban várták a koporsót és onnan kísérték el a vártemplomba. A középületeket és magánházakat is fekete zászlók borították, és a katonai helyőrség is teljes létszámmal kivonult. A tömegnek csak kis része fért be a templomba, ahol Péterfy József esperes imája után Szász Béla tartott gyászbeszédet, melyben kiemelte: „Ha azt mondom: egy ember meghalt, – családi tűzhelyének tagjai zokogva borulnak koporsójára, mely a nekik drága életet megsemmisít. De ha azt mondom: Dósa Elek halt meg, oh e szó nem csak a családi hajlék szűk falai közt kelt panaszoló zokogást, – oh e szó a székelő bércek kebelébe ütközve átnyilallik a Tatra szívéig s elbódító viszhangja a két hazát jajongja át!”⁷⁰ A temetőben Szentgyörgyi Imre ítélmester beszédét követően lehelyezték a koporsót.⁷¹ Sírján egy

egyszerű két és fél méter magas mészkőoszlop állít emléket a kiváló tudósnek és egyházi férfiúnak.

4. Összegzés

Dósa Elek jogtudós, a marosvásárhelyi református kollégium tanára, a makfalvi alapítványi iskola és a marosi református egyházmegye főgondnoka, Marosvásárhely képviselője, az Országgyűlés alelnöke, az Országgyűlés kodifikációs bizottságának elnöke, számos bizottság tagja, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagja volt.

Munkásságát tekintve megállapíthatjuk, hogy Erdély egyik legnagyobb hatású református jogtudósának nemcsak Erdély és Magyarország uniója volt fontos, hanem a két ország református egyházainak egyesítése is. Egész életében az oktatás és a tudomány művelése volt a célja. Kezdetben Wesselényivel, majd kedves barátjának halála után egyedül folytatta az iskolarendszer fejlesztéséért folytatott kemény harcát. Az első között volt, ki református egyházjogot tanított, *Az erdélyi evangélico-reformátusok egyházi jogtana* című könyve pedig, még a vele egyet nem értők szemében is, a maga nemében egyedülálló, roppant nagy munka volt. A Magyar Tudományos Akadémia nagydíja pedig méltó jutalma, elismerése volt egy küzdelmes, nélkülözést és szenvedést ismerő, de példaértékű munkás életútnak.

Ballagi Mór a következő szavakkal zárta Dósa Elekről írt nekrológját: „Itt sok tekintetben érezhető lesz a hézag, amelyet Dósa kimúlta a törvényhozó testületben hágy; de leginkább kipótolhatatlannak mutatkozik e veszteség majd akkor, ha Erdély politikai és egyházi uniálásának részletezésére kerül a sor; miután senki sincs a királyhágón innen és királyhágón túl, aki a két országrész politikai és egyházi ügyeit oly alaposan ismerné, mint ahogy ő ismerte. Senkiben sem volt az idők érzete, lelkesültsége annyi mérséklettel és egyszerűséggel egybeolvadva, mint a boldogultban, kit e tulajdonságok egyikévé tettek a legrikkább és legszeretreméltóbb jellemeknek, kinek társasága épen oly élvezetes, mint tanulságos volt.”⁷²

Nagy Péter

JEGYZETEK

- 1 Incze István, Dósa Elek anyai nagyapja filozófát és számtant tanított, míg ugyancsak anyai nagyapja, Basa István Szabó a teológia professzora volt. SZABÓ Samu: Makfalvi Dósa Elek. *Székely Közlöny*, 1867/35. 254–256. o.
- 2 KONCZ József: *A marosvásárhelyi evangélico református kollégium története*. Marosvásárhely, Imreh Ny., 1889. 356. o.
- 3 FÁBIÁN Dániel *felfjegyzései a Főkonsistorium üléséről*. Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale, Fond Colegiul reformat Tirgu-Mures: Documentum Scolare 817.
- 4 KONCZ i. m. 357. o.
- 5 SZABÓ Samu: Dósa Elek életrajza. *Kolozsvári Nagy Naptár*, 1866. XVIII. o.
- 6 *Vasárnapi Ujság* 1867/47. sz. 1. o.
- 7 PAPP Ferenc: *Báró Kemény Zsigmond*. I. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia kiadója, 1922. 122–124. o.
- 8 1825-ben írta meg *Jus Patrium Magni Principatus Transilvaniae* című művét. Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale, Fond Colectia de documente ale bibliotecii documentare Teleki Bolyai. Seria:

Manuscrite Inv. 53. Az akkori szakvizsgának megfelelő rigorózumra készülve hat kivonatot készített a jogtudomány különböző területeiből. *Brevis Extractus Jurisprudentia Regni Hungaria*, 1828., *Brevis Extractus Institutionum Juris Criminalis Hungarici*, 1828., *Extractus Juris Civilis Romani*, 1828., *Procognosenda historica juridica juri civilis romani*, 1828., *Extractus juris canonici*, 1828. Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale, Colegiul reformat Tirgu-Mures: Seria: Manuscrise; *Extractus juris natura*, 1828., Biblioteca Telekiana Ms 269.

- 9 *Vasárnapi Ujság* 1867/47. sz. 1. o.
- 10 Általános jegyzések és kivonatok az erdélyi országgyűlési jegyzőkönyvekből és irományokból Kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár (továbbiakban: KKEK) Kéziratár: Ms 3158; *A marossszéki primipilus és pixidarius székelyek tisztválasztásbeli szabad votumok megszorítása ellen előterjesztett vélekedés* KKEK Kéziratár: Ms 1994.
- 11 FARKAS Albert (szerk.): *Országgyűlési Emlékkönyv*. Pest, Heckenast Gusztáv nyomdája, 1867. 400. o.
- 12 Nagyszámú tanulmányt jelentetett meg, ezek közül ismertebbek: *A három politikai rendszerről honi tapasztalások szerint*. *Nemzeti Társalkodó* 1834/18. sz. 273–285. o. és 1834/19. sz. 289–300. o.; *A szokásról törvényes értelemben*. *Nemzeti Társalkodó* 1834. január 1–2. sz. Ebben az időszakban is több kéziratot készített: *Elementa juris publici Transylvanici*, 1833. KKEK Kéziratár: Ms 1981; *Jus romanum Pars generalis et specialis*, 1836. KKEK Kéziratár: Ms 1911; *De Actionibus*. 1839. KKEK Kéziratár: Ms 1971; *Bevezetés az erdélyi törvénytudományba*. 1841. KKEK Kéziratár: Ms 2035; *Erdélyi közönséges törvény*. KKEK Kéziratár: Ms 1974.
- 13 MISKOLCZY Ambrus: A konzervatív ellentámadás. In.: Szász Zoltán (szerk.) *Erdély története 1830-tól napjainkig*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986. 1333. o.
- 14 MISKOLCZY Ambrus: i. m. 1333. o.
- 15 Dósa ezt megírja Marossszék című emlékiratában magát egyes szám harmadik személyben említve megírja. Dósa Elek: *Marossszék* MOL P 5/b. Erdélyre vonatkozó iratok.
- 16 Dósa Elek: *Erdélyi jogtudomány* I. Kolozsvár, Ref. Főtanoda 1861, III. o.
- 17 Dósa (1861) i. m. IV. o.
- 18 Azzal a kitételrel, hogy Csányi Lászlóval egyeztetni kell. Csányi László levele Dósa Elekhez 1849. 04. 19. MOL, Fond X7162. 17670/8
- 19 Dósa Elek kormánybiztos 1849–1849. MOL Fond F 248
- 20 A pesti hadi törvényszék ítélete 1852. május 5. RAL Kolozs megyei fiókja, Fond Dósa Elek.
- 21 Marosvásárhelyi főiskola előjárósága az Egyházi Főtanácsnak Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale, Fond Colegiul reformat Tirgu-Mures: Documente scolare 2035.
- 22 Az Erdélyi Református Egyház főtanácsának üléséből Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale, Colegiul reformat Tirgu-Mures 1857.
- 23 KONCZ i. m. 366. o.
- 24 KONCZ i. m. 368. o.
- 25 SZABÓ Samu: *Dósa Elek életrajza* Székely Közlöny 1867/35. 277. o.
- 26 Mikó Imre levele Dósa Eleknek Direcția Județeană Tirgu-Mures a Arhivelor Naționale Colectia de documente a filialei 113.
- 27 FEKETE Gézáné: *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–1973* (Budapest 1975 A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 59. o.
- 28 Magyar Tudományos Akadémia (továbbiakban: MTA) Nagygyűlési jegyzőkönyv 1863 MTA Kéziratár.
- 29 FEKETE i. m. 59. o.
- 30 A Törvénytudományi Osztály értekezleti jelentése 1867 MTA Kéziratár RAL: 271/1867
- 31 FEKETE i. m. 59. o.
- 32 Dósa Elek levele báró Eötvös Józsefhez Pest, 1867. január 6. MTA Kéziratár RAL: 194/1867
- 33 KKEK Kéziratár: Ms 2215.
- 34 ÜRMÖSSY Lajos: *Tizenhét év Erdély történetéből* 1949. július 19.–1866. április. Temesvár, 1894. Csanád-egyházmegyei Könyvsajtó.
- 35 SZABÓ Samu: *Dósa Elek életrajza* Székely Közlöny 1867/35. 277. o.
- 36 VK.: Dósa Elek. *Hon*, 1867/268. 2. o.
- 37 FARKAS i. m. 401. o.
- 38 VK.: i. m. 2. o.
- 39 FARKAS i. m. 401. o.
- 40 FÜLÖP Irén: 400 éves a makfalvi iskola 1610–2010. In: Péterfi

- György-Péterfi Levente (szerk.): *A makfalvi oktatás története 1610–2010*. Marosvásárhely, Silver Tek, 2010. 2.o.
- 41 KONCZ i. m. 361. o.
- 42 FÜLÖP i. m. 2. o.
- 43 Wesselényi Miklós levele Dósa Elekhez. 1843. 03. 4. Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale F250, 162 Copii ale scrisorilor baronului Wesselényi Miklós II.
- 44 Wesselényi Miklós levele Dósa Elekhez. 1843. 10. 13. Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale F250, 162 Copii ale scrisorilor baronului Wesselényi Miklós II.
- 45 FÜLÖP i. m. 3. o.
- 46 DEÁK Farkas: Iskolaügy. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*. 1864/25. 792. o.
- 47 1828. Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale, Colegiul reformat Tirgu-Mures: Seria: Manuscrise.
- 48 *Erdélyi Híradó* 1845/63.
- 49 *Múlt és jelen*, 1845/485–486., 492. o.
- 50 SZILÁGYI Ferenc (álnévvel): *Erdély és az Unio*. Nagy-Seben, 1848. A két haza összekapcsolásának kivált Erdélyre nézve káros hatásáról és (neve alatt) Pest, 1861.
- 51 SZABOLCSI Miklós (főszerk.): *A magyar sajtó története 1848–1867*. I. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985. 69. o.
- 52 SZABOLCSI i. m. 69. o.
- 53 KKEK Ms. 2197.
- 54 A Törvénytudományi Osztály értekezleti jelentése 1867 MTA Kéziratár RAL: 271/1867.
- 55 DÓSA Elek: *Az erdélyi evangélico reformátusok egyházi jogtana*. Pest, Osterlamm Károly, 1863. 8. o.
- 56 DÓSA (1863) i. m. 74. o.
- 57 DÓSA (1863) i. m. III. o.
- 58 DÓSA (1863) i. m. IV. o.
- 59 DÓSA (1863) i. m. V. o.
- 60 DÓSA (1863) i. m. VI. o.
- 61 SZILÁGYI Ferenc: A tudomány és igazság érdekében. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1864/22. 683. o.
- 62 SZILÁGYI i. m. 682–685. o.
- 63 SZILÁGYI i. m. 718. o.
- 64 SZABÓ Samu: *Dósa Elek életrajza* 1867. 35. sz. 277. o.
- 65 DÓSA P. (?): *Pesti levél Székely Közlöny* 1867. 35. sz. 280. o.
- 66 CLXXVI. ülés jegyzőkönyve In: *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának jegyzőkönyve III*. Pest, 1868. Emich Gusztáv Magyar Akad. nyomdásznál 70. o.
- 67 SZILÁGYI Sándor: Dósa Elek. *Budapesti Közlöny*. 1867/212. 2496. o.
- 68 DÓSA P. i. m. 280. o.
- 69 DÓSA P. i. m. 280. o.
- 70 SZÁSZ Béla: *Élet a halálban*. Marosvásárhely, Imreh Sándor nyomdája, 1868.
- 71 RÉTHY Lajos: Néhai Képviselő Dósa Elek Maros-Vásárhelyre szállítása és eltemetése. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1867/50. 1615. o.
- 72 BALLAGI Mór: Dósa Elek. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1867/47. 1519. o.

KITEKINTÉS

Fundamentalizmus vagy evangélikalizmus?

A cikk elolvasását ajánlom azoknak, akik velem együtt szeretnék megérteni, hol húzódik a protestáns fundamentalizmus és az evangéliumi mozgalom közötti határ.

A mai napig kísérti az evangéliumi mozgalmat a hozzá hol szorosabban, hol lazábban kötődő protestáns fundamentalizmus. Ha az evangéliumi keresztények kapcsolatot keresnek a kultúrával, azonnal liberalizmussal és az evangélium felvizezésével támadják őket a fundamentalisták, akik szemében csak a világtól való teljes elzárkózás tekinthető igei hozzáállásnak. Az evangéliumi egyházak viszont jó okkal tételeváznak fellépni a fundamentalizmus ellen: mai, modern mozgalmuk ugyanis valójában a 20. század eleji fundamentalista egyházakból, szélsőséges prédikátorok által felépített kőkonzervatív intézményekből ered.

Az elkövetkező néhány bekezdésben és a sorozat további részeiben kísérletet teszek arra, hogy néhány nagyobb mozaikdarabkát bemutassak a 20. századi amerikai protestáns fundamentalizmus genezisének történetéből. Ezt több szempontból is fontosnak tartom. Egyrészt, a pünkösdi mozgalomra mélyen hatottak az amerikai születésének körülményei, másrészt minden hazai evangéliumi egyház érintett az amerikai evangéliumi protestantizmus lelkülete, teológiája és – közvetve ugyan, de – története által. Mindazonáltal kutatásunk nem könnyű, hiszen már az alapvető meghatározások sem teljesen egyértelműek, pontosak – nem is lehetnek azok. A fundamentalista és evangéliumi¹ „címkék” sok évtizeden keresztül „csereszabatosak” voltak, aki evangéliumi hívőnek mondta magát, az készséggel

elfogadta, hogy fundamentalistának is hívják. Az elmúlt évtizedekben azonban elég sok minden megváltozott, és a fundamentalizmus – hasonlóan a liberalizmushoz – afféle szitokszóvá lett. Európában alig találni olyan fundamentalistát, aki boldogan azonosulna ezzel a meghatározással, az evangéliumi keresztények pedig egyenesen kikérlik maguknak, ha így hívják őket. Az Egyesült Államokban kicsit más a helyzet: ha ott egy amerikai evangélikált fundamentalistaként emlegetnek, lehet, megsértődik, és helyreigazítást kér, ám egy igazi-amerikai fundamentalista még ma is hajlamos büszkén viselni ezt a „címkét” – számára ez a kompromisszummentes igaz, bibliai hitet jelenti.

Még ennél is nehezebb azonban a feladatunk, ha azt próbálnánk meghatározni, kik a fundamentalis-